

SZÉKELY TÁJSZÓK EGYBEVETÉSE MAGYARORSZÁGI MEGFELELŐJÜKKEL.

A székelység eredetének kérdésében fontos, mint ismeretes, a székely nyelvjárások anyagának egybevetése is a többi magyar nyelvjárásokéval. Itt főként néhány udvarhelymegyei tájszót vetek egybe a nyugati magyarság megfelelő tájszavaival s ezzel tovább szaporítom idevonatkozó eddigi eredményeimet.*

Az adatokat *abc* rendben közlöm s különösen a keresztúr-vidéki népnyelvből és inkább azokat veszem, melyek a keleti székelytől (Kel. Szék. = háromszéki, csiki, stb.) többé-kevésbé eltérnek s amelyeknek megfelelőit viszont — alak és jelentés szerint s sokszor szólásaikban is — megtaláljuk a nyugati magyar nyelvjárásokban, ha kissé tovább fejlődött alakban és jelentésben is, a Magyar Tájszótár stb. alapján. Az adatokat ellenőrizve és megrostálva közlöm (∞ a megfelelés jele).

ábrázatlan : rút arcú, csúnya Udvhm. (Kel. Szék.-ben ismeretlen) ∞ *ábrázatlan* (Palócság). Borsód m ; Nógrád m : ua ; illetlen, arcátlan Félegyháza, Nógrád m. MTsz. ad, *kiadja magát* : kialakul, kiformalódik Zala m. Túrje vid. ∞ *kiaggya ammagát, csak légyön készönn egésszen* (Erdővid. MTsz. Udvhm.) vö. **Benedek** Eleknél is így Nyr. 41 : 312—3. | *alét* és *alit* Udvhm. : vél, gyanít ; *nagyot alít* Széktöld. = nagyra van, sokat képzel magáról ∞ *nagyot állít* magáról, Sopron m. Beled MTsz. | *bézzene, bézzene* és *börzöne* Udvhm. : kender alja, hulladéka, utólja és *bézzenkedik, bézzenkődik, börzenkedik, mérgelődik* ∞ vö. *berzenkedik* : ua. Bars. m. *börzenkedik* Vas m., Kemenes-alja, Felső-Csallóköz, *börzenkődik* Nagykőrös, *börzönkődik* Baranya m. Csúza, Szeged, Csallóköz, Nagykőrös MTsz. | *bin-*

* Ld. Az udvarhelymegyei székelység és a nyugati magyarság nyelvi összefüggése (M. Nyelv XIII., 1917., 196—201, 225—235). Továbbá : *Szily-emlékkönyv* 1918., 102—103 ; M. Nyelv XV., 1919., 72—77.

csalék : összegombolyodott vlni, csomósan megszáradt sár, ganaj Udvhm. ; vö. alakváltozattal: *böncsölék* : Györm., *böncsölék* Csallóköz : ua. ; *csömbölék* : csomó, Somogym., *csömbölék* ua. Zala m. és megszáradt sár, ganaj, Vasm. Kemenesalja, Csallóköz ; aprólék, hulladék Kiskunhalas. (Kel. Szék. : *bincsók*). [Eredetére vö. *csombolék* : csomó Balaton mell., Szeged Csallóköz. MTsz. és *csimbók*,] | *biró* ∞ *birákok* (falu előljárói) Udvhm. Farkaslaka saj. gy. ∞ , ua. Győr vid., *birákok* Veszprémm. Csetény MTsz. | *bizony*, *ben*, *bien*, *bize*, *bizen* Udvhm. Homoród vid. *bon* és *abbiza* (az bizony) ∞ *beon* Vasm. Vasvár, *bëon* Göcsej, *bion* Biharm. Székelyhid, (!) Sopronm., Kiskunhalas, Kecskemét, *bizé* Hetés Zalam. MTsz. | *bizott* : bizonyos (éggý *bizott emböröm* Farkaslaka, *b. embërem* Küsmöd saj. gy.) ∞ *mögbizott* : bizonyos, *mögbizott asszon* Torontálm. Szaján (Szegedi település) MTsz. Régen, úgy látszik, általánosabban: *bizot Vramnak* 1547. (Leveles Tár 1 : 43 Kapuvárból Sopronm.) *byzot wramnak*, u. akkor, uo. 48. (Baranyam.-ból), *bizott emberem* M. A. : NLI. (Pozsonym.) Okl. Sz. | *billëg* és *büllög* Udvhm. : ballag ∞ *bilög* Göcsej, *billög—ballag* Szeged MTsz. | *celleng* : lassan megy, lög Udvhm. : Bethlenfalva és Farkaslaka, saj. gy. (kel. szék. : *cilingëz* és *szilingëz* MTsz.) : ∞ *cellëng* Csallóköz, *cellöng* Kecskemét uo.) [Tiszántúl : *cshellëng* Szentés, *cshellëg*, Hódmezővásárhely Csongrádm. MTsz.] *cinige* Udvhm. cinke és vékonytermetű vö. *cinöge* Somogym. MTsz. (Mint *kinyér* : kenyér Udvhm. Keresztúr vid. és Dráva mell. Eszék vid. Szeged vid. stb. MTsz. ; ellenben Kel. Szék. Hszék. *cënëge*, mint uo. *kënyér*). [*cövek*] *cüvek* és *cüvek* Udvhm. Szólás : *veri a cüveköt* és *cüvekët*, á. é. : köhög ∞ *cüvek* Szeged és Palócság : *cüek* Veszprémm., Somogym., Csurgó (*cüjek továbbfejl.* alak Somogy Szökedencs MTsz.) (Kel. Szék. *cövek* Hszék.) | *cserény* : szobai kemence belső fala stb. Udvhm. (Kel Szék.-ben ismeretlen.) ∞ *cserény* Göcsej, Baranyam., *cserén* Felsősomogy, Balaton mell., *cserén*, *cserény* Félegyháza, Kecskemét, Kiskunhalas stb. : ma különböző jelentésű, vesszöböl font vmi. MTsz. | *csönkö* és *csönk* : kivágott fának a földből kiálló csutkója. Udvhm., ill. letörött ág ottmaradt darabja, uo. Küsmöd saj. gy. ∞ vö. *csönköly* : 1. körtealakú disznócsont Vasm., Kemenesalja, Jánosháza, Veszprémm., Tolnam.), 2. összecsomósodott ször Györm. Pázmándhegy MTsz. | *csüd*, *csüg* ; dögcson, hitvány hús Udvhm. ∞ *csüd* Torontálm., Csóka stb. (Szegedi

telepítés); csüg Rábaköz, Kiskunhalas á. é. MTsz. | *Diafala* (< Dió-falva Udvhm.), *dia* (dió) Göcsej, Somogy, Baranyam, Ormányság, Dráva-fok stb. uo. — *gyenesdiás* Balaton mell. és — *fala* (= falva) D.-túl saj. gy. és MTsz. | *döglődik*; hever, lustálkodik (á. é.) Udvhm. ∞ *döglődik*: döglőfélben van Tata vid., *mög-döglődik*: megdöglök Dráva mell. MTsz. *életös* és *életés* életrel való Udvhm. Zetelaka. ∞ alakilag *életös*-kamra: hombár Somogy-m., Nemesdéd MTsz. | *fala* (= falva) vö, fennebb: *Dia-fala* a. | *vissza-felesöl* és *felesél* (*visszafelesőt neköm, én pedig ismétg balabbú felétem*) Udvhm., MTsz. *bal* a. | *é* (Kel. Szék; visszafelesült nekem... é-zéssel és l-lel Dunántúl, különösen Alsódu-nántúl és Dráva mell. úgy ö-vel és szótagzáró l nélkül saj. gy. | *gyakor*: sűrű erdő és bokros hely. Gyűrűs *gyakor* (hegyoldal neve) Udvhm. Medesér. ∞ *Kis gyakor* (erdőnév) Zalam. Szentgyörgy völgye, MTsz. | [*Gyarlódik*] *gyallódik* (Gálffy S. Udvhm.); törí a fejét, töprenkedik, aggódik. ∞ *gyállódik* Hontm. Ipoly völgye, Kovár vid. ua. jel. MTsz. | *gyepül*: gyepüt rak, Udvhm. *Bégyepülöm ezt a hejjet, hogy a marhák ne tuggyanak bémenni*, Sz-keresztúr vid. MTsz. ∞ vö. *gyepü* Okl. Sz. pl. 1225.: *Gepu*, olv. *gyepü* C. L. D. 119. Dtúl, stb. Ma is *gyepü* Hegyalja, Palócság, *gyüpu* Göcsej, Balaton mell. stb.: eleven sövény MTsz.- | *had*: család, nemzetség, Udvhm., Bibarcfalva saj. gy. ∞ *had*: ua. Dtúl, Alföld, Palócság, Pápa vid., Nagy-kún-ság, Debrecen. Hevesm., Nógrád, Miskolc vid., Gömörm. MTsz. Somogym. Erdőcsokonya, Hajduszoboszló saj. gy. | *hadak útja* (ill. *hadakúttya*); tej-út (az égen) Székf., ∞ régen Dtúl is 1055. (Tih. al. lev.) *hadu utu*: országút, hadút; már 1211.: *Hodút* (Pannh. Tih. 1/6), 1345: *viam publicam hoduth vocatam* (Zala Okl. I.) 1417: *Haduth* (Pannh. Tib. 1/32), Okl. Sz. | (*hadarít*) *mög-hadaritt* Udvhm. (*hadaritsd még Vadr. ∞ vö. hadarint* (bot-tal) Csallóközben is. MTsz. | *hadaró*: cséphadaró, Székf. ua. Vasm., Kemenesalja, Balaton mell. MTsz. | *hadaz*: veszekedik Udvhm. ∞ ua. Vasm., Kemenesalja, Tolnam., Békésm., Szat-már, Zemplén, stb. MTsz. | *hadéz*: lármáz (*Ne hadézzatok*) Udvhm. ∞ *hadáz*, Nagyszalonta, Nagyker, MTsz. | *hadnagy*: 1848 előtt a régi székely katonaság feje, dux, hauptmann (Okl. Sz.) ∞ ua. á. é. nemesfalu bírása (1848) előtt Csallóköz, Pozsonym., Tárnok; uo. további jelentésváltozással Kecskemét, Kún-ság. MTsz. vö. a *had* szót is fennebb. | *hetevény*; fiastyúk csillagzat ∞ *hetevény* ua. (Baranyam., Ormányság, MTsz.) (Kel.

Szék, *fiastyúk* és *fiyas* saj. gy.) | *hiu*, *híju*: padlás Udvhm., Olasztelek stb. Kel. Szék.-ben is használt szó. a *hiba*-padlás *son* *hiu* Sopronm., Zalam., Sümeg vid., a *héba*=padlás *son* Vasm. Órsziget, *hiu* Göcsej, Somogym., Balaton mell., Tolnam., Baranyam., Ormányság, Csurgó vid., Veszprémm., Pápa vid., stb., *híju* Vasm., *hiba* Sopronm., Marcal. MTsz. | [*imely*] *iměj*, *imő* és *himő*: nyüves kelevény Erdővid. Udvhm. *imől* és *himől* Fertő mell., *émöly* (*ly* ?) Vasm. Ság MTsz. | *iratos*: 1. cifrára festett (*Szép iratos festött járom rajta* Udvhm. Vadr.) 2. faragásokkal, bevágásokkal cifrázott v. tarkázott (pl. pálca stb.) *iratos* vö. *leirat*: lefestett, *leiratom képedet* (Rábaköz) MTsz. | [*ir*] *orot* Udvhm. *ort* Palócság MTsz. [*irtás*] *orotás*, vö. *ortás* Lósonc és Gömörm. uo. *orotókapa* *ortókapa* Gömörm., Abaúj-megye uo. | *kandicsál*: *kandikál* Udvhm. *kandit*: tekint (fölbredők, *kandítok* — ő-zés is!) Kiskunhalas uo. | *mián*: miatt *mián* Zalam. Hetés, Veszprémm. Csetény, Szatmárm., *mián* Hevesm; *miánnam*, -ad, -a Udvhm. *mint* Veszprémm. Csetény. MTsz. (vö. MTsz. II. 233. is: *épusztútunk . . . a némőt mián*: Udvhm., mint akár Dtúl pl. Somogy, Szásszó, saj. gy.) | *orr* > *ór* (*órokat*=*orrok* Udvhm., Keresztúr vid.) *orr*, *orra*, Fertő mell., *ortott estem* Vasm., *óron* Baja Csallóköz, *orros* Nagykúnság stb. MTsz. (Kel. Szék.-ben: *arr*, *arrikot* = *orr*, *orrukat*!) | *országol*: (*országoltat* ritk. Keresztúr vid.: útaztat) *országol*, *vándorol*, *országrol-országra jár*, Sopronm., Felsőszakony; *országunya emént*, *l nélkül*, mint Udvhm. is Keresztúr vid. MTsz. és saj. gy. | [*parázs*] *parázsa*, *parázsa* Udvhm. Keresztúr vid., *porázsa* uo. Bethlenfalva *porázs* Göcsej, MTsz. (Kel. Szék. ritk., inkább *eleveⁿ szeⁿ*) | *példa*: csúf, rút Homoród vid., mint (Kel. Szék. is.) *Te példa* (Göcsej). *Te falu példája* (Sopron vid.) MTsz. | *pocita*: gyermekágyas asszonynak vitt eledel Udvhm.; *paszita* Balaton mell.; Keszthely, Vasm. Kemenesalja, Somogym., Tolnam.; *pocita* Csallóköz, *pocéta* Esztergom: keresztelési vendégség MTsz. (Kel. Szék.-ben Hszéken ismeretlen. Ott *radina* divatol helyette.) | *siralmas* és *sirámas* (pl. *sirámas életbe, kegyelömbé . . . vöszöm* Udvhm. MTsz. II. 107. *példa* alatt) vö. *siralmas ház* halottas ház Balaton mell. MTsz. | *szesz*, *szész*, *szösz*: szín, ürügy, *annak a szeszivel, szészivel v. szöszivel jött . . . hogy . . .* Udvhm. (Kel. Szék.-ben csak *szesz*) *Avval a szesszel ment oda* Vasm. Kemenesalja, *Avel e szesszel* Göcsej. *Avval a szesszé*

(*l* nélkül, mint Keresztúr vid.), *gyütt* Veszprémm. Csetény, *Akkal a szösszel mönt* Somogym. Curgó, *Akkal a szeszel mēntem ē* (*l* nélkül, mint Keresztúr vid.) Baranyam., Csúza stb. MTSz. | [*vagy*] *vaj* (Kel. Szék.-ben is így. ∞ *vaj* Sopronm. Horpács, Csepreg, Répce vid., Rábaköz; Vasm., Körmend, Őrség, Szalafő, Hodos; Zalam. Göcsej, Hetés; Veszprémm.; Somogym. Szőke-denes, Nemesdéd; Fehérm. Curgó MTSz. | (*vagy-vagy*) *vaj-vaj* Udvhm. (Kel. Szék. is így.) ∞ *ua*. Veszprémm. Almádi, Szentkirályszabadja, MTSz.

*

Ime, ezek a tájszavak is — amelyek számát nagyra szaporíthatnók a MTSz. alapján — főként a nyugati magyarságban: Dunántúl, Csallóközben, Palócságban, Duna-Tisza közén és Dráva-melléken fordulnak elő, mint az udvarhelymegyei hangtani sajátosságok is. Ha vannak is alakban vagy jelentésben kisebbfokú eltérések, az is érthető, mint a rokon nyelveknél. Érdekes egy pár régi történeti kifejezés előfordulása is (*gyepül, had, hadakúttya* stb.), ami az árpádkori nyelvre megy vissza. Mindenesetre itt nemcsak véletlen egyezésekről lehet szó, hanem egykori megvolt és feltehető érdekes közösségekről; amikről majd más alkalommal szólok.

Dr. Erdélyi Lajos